

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АПК

Погріщук Б.В., д.е.н., професор

*Вінницький інститут економіки Тернопільського національного
економічного університету*

У статті розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти формування потенціалу, визначено підходи щодо ефективного використання виробничого потенціалу в агропромисловому комплексі.

The article discusses theoretical, methodological and practical aspects of building, defined approaches to the effective use of productive capacity in agriculture.

Постановка проблеми. В умовах прискорення відтворювальних процесів, зумовлених потребою нарощування обсягів виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції саме виробничий потенціал стає тією основою, яка визначає суспільне виробництво, надає можливості досягнення конкурентних переваг для успішної діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання, визначає питання якісного й ефективного його розвитку.

Здійснення глибоких соціально-економічних перетворень в аграрній сфері вимагає докорінної перебудови виробничих відносин на селі, впровадження нових форм організації виробництва, ефективного використання матеріально-технічних, трудових і фінансових ресурсів, вирішення продовольчої безпеки країни, підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу (АПК), удосконалення системи ціноутворення та інфраструктури аграрного ринку [1, с.3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку агропромислового комплексу присвячені роботи багатьох вчених-економістів – В. Я. Амбросова, В. І. Аранчій, В. П. Галушко, О. Д. Гудзинського, О. І. Дація, О. Ю. Єрмакова, М. В. Зубця, М. І. Кісіля, О. В. Крисального, А. А. Пересади, П. Т. Саблука, В. М. Трегобчука, В. І. Чорнодон та ін. Втім, важливою проблемою сучасного етапу розвитку АПК є пошук напрямків формування та ефективнішого використання наявного потенціалу сільського господарства. Нині малодослідженими залишаються теоретичні і практичні питання управління формуванням і використанням потенціалу сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах господарювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування і розробка положень щодо формування виробничого потенціалу в АПК, підвищення ефективності його використання. Відповідно до поставленої мети слід розв'язати наступні завдання: визначити економічні передумови формування потенціалу, обґрунтувати потенційні можливості суб'єктів господарювання щодо виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінності змісту поняття «потенціал» у різних науковців можна пояснити розвитком економічних відносин, тобто у процесі розвитку економічної теорії змінювався й зміст поняття

тя «потенціал». Можна виділити чотири періоди, в яких були різні підходи до визначення цієї категорії.

Спочатку термін «потенціал» використовувався в точних науках, таких як фізика, математика, хімія. Вживалися такі поняття, як «електричний потенціал», «магнітний потенціал», «хімічний потенціал». Наприклад, електричний потенціал являє собою кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі. У другому періоді поняття потенціал знаходить своє практичне застосування при дослідженні різних галузей виробництва. У цей час широко використовуються такі поняття, як «економічний потенціал країн», «народногосподарський потенціал» тощо. На третьому етапі використання терміна потенціал зміщується у бік дослідження потенціалу організації. З'являються такі терміни, як «виробничий потенціал підприємства» та «економічний потенціал підприємства». У теперішній час, який можна віднести до четвертого періоду, одержала подальший розвиток концепція потенціалу організації. У цей період науковці приділяють увагу дослідженню конкурентоспроможного потенціалу, стратегічного потенціалу, трудового потенціалу, інформаційного потенціалу тощо [2, с.42].

Аналіз економічних аспектів поняття «потенціал» виявляє широкий спектр підходів до його вивчення. Окремі науковці використовують ресурсний підхід, розглядаючи потенціал підприємства як сукупність наявних ресурсів. Інші вчені розглядають потенціал як можливості підприємства виробляти певну продукцію в необхідному обсязі і належної якості.

Щодо розуміння категорії потенціал, то найбільш поширеним є його трактування, як сукупності наявних можливостей для досягнення поставленої мети.

Виробничий потенціал – це сукупність вартісних і натурально-речовинних характеристик виробничої сфери, що виражається в потенційних можливостях виробляти продукцію, яка залежить від сукупності факторів соціально-економічного, науково-інноваційного та матеріально-технічного характеру.

Розуміння сутності потенціалу дає можливість визначити напрями його формування та підходи щодо ефективного використання.

В практиці господарювання потенціал підприємства розглядається як синтез виробничого, фінансового, інвестиційного, трудового, управлінського, науково-технічного та інформаційного потенціалу. Тому, для характеристики будь-якого з них необхідно враховувати ефект взаємодії різних факторів та вплив кожного з них на результат діяльності підприємства.

Відмінності у ресурсах, якими володіють аграрні підприємства формують основу для диференціації їх потенціалу, що створює ускладнення при розробці їх виробничої політики. Основним методом формування і розвитку таких процесів у агропромисловому підкомплексі виступає природно-економічне районування.

На території України виділяють три великі регіональні АПК з певною спеціалізацією сільського господарства та підприємств переробної промисловості і виробничої інфраструктури – Поліський АПК, Лісостеповий АПК,

Степовий АПК, а також локальні АПК гірських і передгірських районів Карпат і Криму. Виділяються також приміські АПК зі спеціалізацією, сформованою потребами забезпечення населення великих міст плодами, овочами, молокопродуктами, м'ясом худоби та птиці тощо.

Сьогодні Україну відносять до ряду країн, які мають суттєві природні ресурси, але характеризуються вкрай низькою ефективністю їх використання. У земельному фонді України частка сільськогосподарських угідь складає 69%. Сільськогосподарська освоєність території досягла в 2010 р. 72%, а ступінь розораності земельної площі – 56%. Займаючи п'яте місце у світі за розміром ріллі (після США, Китаю, Російської Федерації та Канади), середні показники врожайності основних сільськогосподарських культур в Україні одні з найнижчих у світі [3, с.139].

Окремо слід зауважити, що бездумне та науково необґрунтоване використання добрив і ядохімікатів, нарощування посівних площ соняшнику та, особливо, ріпаку виснажують та руйнують наші чорноземи, погіршують їх родючість, породжують нітратне забруднення агроландшафтів України.

Особливу небезпеку становить безконтрольне використання в сільському господарстві пестицидів. Як свідчить статистика, на початок 2011 р. в Україні накопичилось 14,2 тис. т непридатних і заборонених для використання пестицидів і агрохімікатів, які неможливо використати за прямим призначенням внаслідок втрати корисних властивостей, закінчення термінів придатності, втрати маркування або змішування.

Важливим питанням є визначення складу виробничих ресурсів і структури потенціалу сільського господарства. При цьому правомірність включення окремого виду ресурсу має базуватись на об'єктивній основі і бути практично доцільним.

Передумовою формування виробничого потенціалу агропромислового підкомплексу є спрямованість на кінцевий результат діяльності – виробництво високорентабельних продовольчих продуктів, чому передують ефективна робота системи заготівлі, транспортування, переробки та реалізації, що має здійснюватись за наступними принципами:

- орієнтація на задоволення потреб населення в харчовій продукції;
- узгодження економічних інтересів підприємств-партнерів на основі застосування ринкових важелів, таких як ціна, попит і пропозиція, конкуренція;
- багатокладність форм господарювання;
- створення нової системи збуту продукції на засадах товарно-грошових відносин.

У процесі сільськогосподарського виробництва трудові ресурси поєднують матеріальні і земельні ресурси, а також забезпечують їх раціональне використання.

На формування виробничого потенціалу впливають багато факторів, які необхідно розглядати в комплексі. В першу чергу, це такі як: виробничо-технологічні, організаційні, економічні та інформаційно-управлінські.

Проблема формування потенціалу тісно пов'язана з наявністю ресурсів для економічного зростання, при цьому саме інвестиції виступають основним

каталізатором розвитку будь-якої галузі національного господарства.

При виборі джерел фінансування інвестиційної діяльності необхідно враховувати декілька основних принципів формування структури капіталу: максимізація рентабельності власного капіталу; обрання найдешевшого способу фінансування; одержання та використання коштів у встановлені терміни; фінансування довгострокових проектів за рахунок залучених коштів; здійснення найризикованіших інвестицій за рахунок власних коштів; збереження достатнього рівня платоспроможності.

Для сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання необхідно не тільки забезпечити загальний рівень основних засобів, а водночас досягати доцільної структури, яка повинна враховувати спеціалізацію підприємств, їх галузеву структуру, структуру посівних площ, сівозміни, поєднання землеробства і тваринництва тощо. Формування основних засобів повинно відповідати програмі виробництва продукції залежно від кон'юнктури і підвищення конкурентоспроможності [4, с.17].

Управління діяльністю щодо забезпечення конкурентного стилю господарювання підприємств слід здійснювати шляхом:

- науково обґрунтованого прогнозування щодо можливостей появи тих чи інших результатів;
- формування основних напрямів діяльності у відповідності з встановленими цілями розвитку;
- розробки системи ресурсного забезпечення виробництва;
- забезпечення виконання планових завдань з метою реалізації прийнятої стратегії розвитку;
- розробки заходів, які стимулюють усіх учасників виробничої системи до виконання поставлених завдань;
- узгодження дій працівників підприємства, тобто координація їхніх дій відповідно до плану діяльності;
- виконання установлених планових завдань, які направлені на досягнення прийнятих цілей розвитку [5, с.39].

Довгострокова ефективність функціонування фірм на ринку значно залежить від їх здатності адаптуватись до умов зовнішнього середовища та гнучкості реагування на зовнішні зміни. Основою ж адаптивності являються постійні інноваційні процеси, направлена дія яких забезпечує впровадження нововведень у всі сфери діяльності підприємства. Тобто адаптивність є характерною реакцією організації на зміни зовнішнього середовища, а інноваційність є основою такої реакції [6, с.142]. Однак, в даний час, першочерговим завданням багатьох аграрних підприємств являється не розвиток, а виживання, а тому відповідно і пріоритетні цілі, в деяких випадках, направлені не на розширення виробництва, а на утримання вже завойованих позицій та попередження скорочення виробництва вже освоєної продукції. Але і в такому випадку основою його конкурентоспроможності повинна стати інноваційна сприйнятливість, оскільки саме виробничий потенціал визначає рівень такої сприйнятливості, що характеризується здатністю виробництва до максимально можливого об'єму споживчих вартостей на основі техніки, технології, на-

уково-технічної інформації та природних ресурсів.

Окремі види виробничих ресурсів характеризуються відповідними і лише їм властивими функціями. Тому, розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності залежить від складу і раціонального співвідношення виробничих ресурсів.

Формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання повинно враховувати необхідні трансформації, які спрямовані на створення раціональної галузевої структури, обов'язкове поєднання рослинництва і тваринництва. Галузева і виробнича структура повинні бути зорієнтовані на довгострокову кон'юнктуру ринку, що є умовою формування основних засобів з врахуванням часу і фінансових можливостей. Потреба в основних засобах для підприємств різних організаційно-правових форм зі збалансованою галузевою структурою в розрахунку на 100 га сільгоспугідь повинна складати 2,2–2,3 млн. грн. це відповідає фондозабезпеченості господарств європейських держав, де агрокомплекс працює стабільно і ефективно [4, с. 19].

Важлива роль у формуванні виробничого потенціалу АПК належить вирішенню проблеми формування повноцінного ринку інновацій. Адже цей ринок має виконувати як функцію постачання у виробництво нової техніки та технологій, так і функції, які в плановій економіці успішно виконували б роль системи підвищення кваліфікації та впровадженнь досягнень науки і техніки.

Сучасний стан сільськогосподарської техніки не дозволяє вчасно і з відповідною якістю виконувати польові роботи. Парк тракторів скоротився на 40,3%, зернозбиральних комбайнів - на 42,0%, а причіпних агрегатів – в середньому на 45,0%. Майже 80% потужних машин відпрацювали по десять і більше років. Відсутність у товаровиробників грошових коштів та значне скорочення бюджетного фінансування сільського господарства перешкоджає поповненню машинно-тракторного парку. Тому, суттєво погіршилися показники забезпеченості господарств основними виробничими фондами. Фондозабезпеченість за чотири останніх роки скоротилась на 38,4%, а енергозабезпеченість – на 28,4%.

Забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами досягає лише половини розрахунку. Нині в сільськогосподарських підприємствах використовується 182,6 тис. тракторів, 4,2 тис. зернозбиральних і 13 тис. кормозбиральних комбайнів, понад 100 тис. одиниць ґрунтообробної, посівної та іншої техніки. Близько 85% техніки, що залишилася в господарствах, експлуатується за межами амортизаційних строків. Відсутність необхідних запасних частин не дає змоги виконувати необхідний обсяг ремонтних робіт. Тому готовність тракторів, автомобілів, комбайнів, іншої техніки до відповідних сезонів польових робіт залишається невисокою – 0,59–0,7.

З метою покращення ситуації з формування та відтворення матеріально-технічної бази передбачається [7]:

– визначити достовірні параметри (включаючи вартісну оцінку) галузевих основних засобів, показники їх стану і використання шляхом проведення

суцільної інвентаризації в рамках Всеукраїнського сільськогосподарського перепису;

- провести в ході зазначеної інвентаризації оцінку основного капіталу із застосуванням витратного підходу для визначення відновної вартості, а порівняльного і дохідного підходу – для визначення ринкової вартості та потенційної корисності об'єктів;

- розробити науково обгрунтовані нормативи потреби в основних засобах сільськогосподарського призначення з урахуванням оптимальної спеціалізації регіонів України і світових тенденцій розвитку аграрного сектору з метою визначення обсягів капіталовкладень, необхідних для їх формування;

- реформувати амортизаційну систему з метою її інвестиційного спрямування шляхом розмежування економічної та фіскальної функцій амортизації, лібералізації амортизаційних відрахувань в науково обгрунтованих межах, стимулювання використання нарахованої амортизації за цільовим призначенням;

- сприяти розвитку нетрадиційних відновлюваних джерел енергії і альтернативних видів рідкого та газового палива, передусім біодизелю та біотетанолу;

- удосконалити систему лізингу сільськогосподарської техніки та обладнання, розширити обсяги підтримки державних лізингових компаній, активізувати лізингову діяльність інших фінансових установ і машинобудівних підприємств, створити сприятливі умови для широкого залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;

- розвивати фірмовий технічний сервіс у гарантійний та післягарантійний період експлуатації сільськогосподарської техніки за участю заводів-виробників та постачальників, забезпечити формування ринкової інфраструктури технічного сервісу, зокрема на кооперативних засадах;

- впроваджувати системний моніторинг та сучасні засоби інформатизації щодо матеріально-технічних ресурсів для аграрного сектору;

- посилити роботу з підготовки механізаторів широкого профілю і підвищення кваліфікації, удосконалити механізм атестації інженерно-технічних працівників.

Основними передумовами ефективного використання матеріально-технічних засобів є: забезпеченість основними виробничими фондами відповідно до технічних потреб; врахування загальних вимог до техніки; впровадження високопродуктивних технологій; своєчасне здійснення ремонтних робіт; наявність кваліфікованих спеціалістів, що обслуговують сільськогосподарську техніку.

Для відтворення технічної бази аграрного виробництва до рівня технологічної потреби необхідно інвестувати (за 10–12 років) понад 300 млрд. грн., що в нинішніх умовах сільськогосподарським товаровиробникам не під силу. Тому слід розробити державні цільові програми, такі як «Пріоритетний розвиток вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу до

2020 року» та «Техніко-технологічна політика в агропромисловому комплексі до 2020 року», в межах яких здійснити структурну перебудову вітчизняного сільськогосподарського машинобудування шляхом створення кількох промислово-фінансових об'єднань із розвинутою мережею дилерських пунктів, налагодженими зв'язками з аграрною наукою й кооперативними агросервісними утвореннями сільськогосподарських виробників, що дозволить забезпечити випуск і супровід використання взаємоузгодженого комплексу новітньої техніки і технологій у сільському господарстві.

Висновки. Для формування та ефективного використання виробничого потенціалу в системі АПК сучасні господарства потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення. Лише за таких умов можливі докорінні зміни в соціально-економічній ситуації на селі, інноваційний розвиток, позитивні зрушення у відносинах власності, насиченість ринку вітчизняними продуктами харчування, оскільки можливості сільськогосподарських підприємств щодо збільшення виробництва продукції тісно пов'язані з наявністю в них відповідних виробничих ресурсів.

Формування та ефективне використання виробничого потенціалу вимагає пошуку конкретних шляхів забезпечення збалансованого покращення результативних показників процесу управління ресурсами. При цьому важливого значення набуває спрямування подальших наукових досліджень в напрямку розробки узагальнюючих показників оцінки виробничого потенціалу АПК.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / [упорядкув. П. К. Канінський, М. П. Федієнко, Н. В. Ткачук]; за ред. П. К. Канінського – К. : ІАЕ УААН, 2005. – 292 с.
2. Ворсовський О. Л. Теоретико-методологічні основи потенціалу підприємства / О. Л. Ворсовський // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 42–44.
3. Раціональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України. Матеріали V-го Пленуму Співки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції. – За загальною редакцією В.В. Оскольського – К., 2011. – с.276.
4. Амбросов В. Я. Відтворення виробничого потенціалу при трансформації аграрних підприємств / В. Я. Амбросов // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 2. (Т.1). Економічні науки. – С. 15–20.
5. Чорнодон В. І. Вплив глобалізаційних процесів на конкурентоспроможність вітчизняної продукції / В. І. Чорнодон, Л. Т. Гурко // Агросвіт. – 2010. – № 17. – С. 38–41.
6. Малюга Л. М. Виробничий потенціал як складова інноваційної сприйнятливості аграрних підприємств / Л. М. Малюга // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (14–15 лютого 2006 р.) : тези доп. – Умань, 2006 – С. 142-143.
7. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/>.